

Г.Я. Адамовіч

Бывай – абуджаная сэрцам – дарагая... у сусветным літаратурным кантэксте

Верш А. Куляшова “Бывай...” здаўна выклікае цікавасць даследчыкаў, чытачоў, слухачоў – аматараў знакамітай “Алесі” на музыку І. Лучанка ў выкананні ансамбля “Песняры”. Зусім рэдка выпадае напісаць верш – і трапіць на вяршыні Парнаса...

Верш ці песню звычайна згадваюць не столькі па назве, колькі па першым радку... Адзін радок выступае часам як пэўны алгарытм – згорнутая метафара – падзеі, пачуцця, сюжэта... У вершы “Бывай...” Куляшова ў адным, першым, радку закладзена аснова вечнага сюжэта пра каханне і ростань. Мастацкая асаблівасць архетыпаў, топасаў, метафар, класічных матываў і вобразаў, паэтычных сродкаў і прыёмаў мастацкага пісьма дазваляе прыгадаць адну ўсходнюю легенду, пра якую апавядае С. Моэм у рамане “Брэмя страстей чалавечых”. Гэта “апавед пра аднаго ўсходняга ўладара, які захацеў зведаць усю гісторыю чалавецтва; мудрэц прынёс яму пяцьсот тамоў; заняты дзяржаўнымі справамі, цар загадаў яму выкласці ўсё гэта ў больш сціслай форме; праз дваццаць год мудрэц вярнуўся – гісторыя чалавецтва займала цяпер усяго пяцьдзесят тамоў, але цар быў ужо занадта старым, каб адолець столькі тоўстых кніг, і зноў адтэрміну мудраца; прайшло яшчэ дваццаць год, і пастарэлы, сівы мудрэц прынёс уладару ўсяго адзін том, што ўтрымліваў усю мудрасць свету, якую той прагнаў спасцігнуць; але цар ляжаў пры смерці, і ў яго не засталася часу, каб прачытаць нават адну гэту кнігу. Тады мудрэц выклаў яму гісторыю чалавецтва ў адным радку, і яна сцвярджала: чалавек нараджаецца, пакутуе і памірае” [6, с. 548].

Сусветная літаратура, калі звяртацца да вобразаў-сімвалаў гэтай легенды, складаецца з 50, 500, 5 000 ... з бясконцай колькасці кніг, у якіх захоўваецца ўся гісторыя – мудрасць чалавечая. Часам верш паэта, адзін з яго радкоў, перадае гэту мудрасць у скандэнсаваным, сканцэнтраваным выглядзе. Паэт Куляшоў на месцы мудраца мог бы атучыць радок свайго верша: “Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая...” [5, с. 17].

14 год – і – “Бывай...”: мастацкая рэальнасць ператварае ў парадокс рэальнасць жыццёвую ці сама з’яўляецца парадоксам. Мастацкая логіка разбурае логіку жыцця. Самая пара вітаць раннюю вясну, юнацтва, маладосць – а ў мастацкім свеце верша мінаюць вясна, лета, восень... Самая пара ісці насустрач жыццю, каханню – а паэт развітваецца. Самая пара марыць аб тым, што зазьяе наперадзе, – а паэт кідае позірк назад, у мінулае – “Бывай...”, нібыта чалавек сталага ўзросту развітваецца з тым, што неспраўдзілася. Так мастацкі свет твора фармулюе загадку.

У вершы схавана не адна загадка – і не толькі паэта, але загадка творчасці, загадка жыцця. Склаліся розныя варыянты легенды вакол гісторыі паэта і яго каханай (у рэальнасці А.В. Карыткінай). Загадка ж творчасці заключаецца ў фарміраванні іншай, мастацкай, рэаліі, новых законаў, адметнай эвалюцыі думак-вобразаў-пачуццяў, парадаксальнай логікі... Сярод багатага сусветнага кантэксту прыгадаем П. Верлена, які ў 22 гады напісаў “Асеннюю песню”. У вершы “Асенняя песня” матыў восенькай песні і малюнак восені ў жыцці прыроды адпаведныя

матыву сталасці, стомы і хвароб, метафары восені ў жыцці чалавека: “Як раньш пяе / І ў сэрца б’е / Сумны тон. / То, восень, іх, / Бальных тваіх / Скрыпак стогн...” (пер. М. Багдановіч) [1, с. 173]. І ў Куляшова: “Пайшла ты, любая, пад гоман жоўтых сосен, / Пайшла, маўклівая, пад хваль жытнёвых шум... Пайшла, пакінуўшы мне золкі і туманы... Пайшла, смуглявая, каханая, бывай...” [5, с. 17].

Параўнанне двух вершаў невыпадковае: Верлен і Куляшоў паэтызуюць кожнае імгненне жыцця, нават калі пануе адчай, скруха, туга. У Верлена гэты настрой з’яўляецца ад традыцыйнай паэзіі парнасцаў, ад пераймання ўжо закладзеных у мастацкай спадчыне паэтычных матываў і вобразаў. У Куляшова – з самога жыцця, з рэальнай гісторыі, якую перажыў сам паэт. Можна сцвярджаць, што сапраўдны паэт мае сваю логіку – жыццёвую, мастацкую, якая фарміруецца пад рознымі ўплывамі, асноўваецца на непаўторных уражаннях, але разам з тым яна ў сваю чаргу аказвае ўплыў на далейшае жыццё чалавека, на яго творчасць.

У першым радку акрэслена дамінанта верша: сэнсава-вобразная, сітуацыйная, ідэйна-тэматычная. У ім прысутнічаюць тры скразныя вобразы-матывы: *бывай – абуджаная сэрцам – дарагая*. А ў самім вершы разгортваецца гісторыя з жыцця лірычнага героя – дыялектыка вобразаў-матываў узнаўляе эвалюцыю пачуцця: ад развітання з той, каго кахае лірычны герой (“Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая”), да заключнага абяцання, дадзенага героем: “*Твой светлы вобраз панясу я на жыцці...*”. Разгледзем гэтыя матывы-вобразы паасобку.

Бывай.

У першым слове, якім названы верш, адразу прагучаў матыў развітання: “Бывай...”. Апазіцыя: спатканне – ростань/развітанне, прысутнічае ў вялікай колькасці твораў сусветнай літаратуры. Так, верш Гётэ “Спатканне і ростань” (з цыкла “Зезенгеймскія песні”) прысвечаны Фрыдэрыке Брыён. “Бывайце, снягі на вяршынях гарбатых, / Бывайце, пугі па далінах і скатах, / Бывайце, лясныя крыніцы і гаці, / Бывайце, хваёвыя сетры, – бывайце!...” [2, с. 27], – піша Р. Бёрнс. Матыў развітання – кароткае “бывай” – скразны матыў сусветнай літаратуры і мастацтва.

У Куляшова лірычны герой развітваецца, каб, кінуўшы погляд назад, мець сілы і мудрасць далей ісці па жыцці. Горыч, сум, смутак, туга апяваюцца, паэтызуюцца ў розных варыянтах, што між іншым выступае прыкметай сапраўднасці мастацкага таленту чалавека. Шматлікія метафары беларуса-пачаткоўца: “на ўсходзе дня майго”, “плакаў май”, “світальнай зоркай”, “мой адзінокі сум”, “палынны жаль”, “зьялены май”, – адразу прыводзяць на памяць класічныя метафары Шэкспіра: “Пільнуй, каб лета і твайго прыход / Бязлітасна зіма не зруйнавала” [9, с. 20]; “Я з летнім днём цябе не параўнаю, / Мілей, вышэй ты хараством сваім. / Суровы вецер крышыць кветкі мая, / І лета борзда коціцца за ім” [9, с. 26].

Паўторы-градацыя дзеяслова “пайшла” акрэсліваюць асобныя этапы гэтага шляху ад сустрэчы (“першае нясмелае прызнанне”) лірычнага героя з той, каго ён пакахаў, да расстання, каб больш не сустрэцца ніколі. Двойчы (у 3-й страфе) дзеяслоў “пайшла” прывязаны да ўзнаўлення абставін сустрэчы і развітання “пад гоман жоўтых сосен”. Трэцяе яго згадванне звязана з адыходам каханай, яе светлага вобраза – удалячынь “за ціхія, далёкія прасторы”. Чацвёрты паўтор узнаўляе дыстанцыю, што пралягла паміж імі: “пайшла, пакінуўшы мне золкі і

туманы...” Пяты паўтор пераплятаецца з матывам “ніколі” (“Пайшла, ніколі ўжо не вернешся, Алеся...” – вяршыня градацыі.

“Ніколі” – скразны матыў сусветнай літаратуры: кароль Лір з аднайменнай трагедыі Шэкспіра 5 разоў паўтарае: “ніколі” / “never” (ніколі не вернецца яго дачка Кардэлія, любімая, міжволі асуджаная ім жа на смерць) [10, с. 933]. “Ніколі” прагучала ў Э.А. По ў “Воране”: “Ах, она здесь не склонится на подушку на узор / Никогда, о nevermore!” [7, с. 155]. Пісалі, што “nevermore” пераследуе людзей як здань” [7, с. 404]. Мабыць, з матывам “бывай” звязана галоўная думка, якая вынікае з успрынятага-асэнсаванага: думка пра ролю таго, што адбылося, пра адносіны да мінулага, пра ўплыў падзей мінулага на жыццё, на лёс чалавека. І галоўнае – на душэўны стан, на “рост душы” чалавека.

Дыялектыка пачуцця чалавека, каханне якога, ледзь пачаўшыся, не спраўдзілася, і ён назаўсёды развітваецца з любай дзяўчынай, становіцца лірычным сюжэтам верша. Ад непасрэднасці, усплёску пачуццяў “душы пакрыўджанай” адбываецца пераход да матыву адыходу ўдалачынь, калі абодвух раздзяляе прастора і вечнасць – і са згадваннем імя каханай адбываецца канчатковае развітанне на гэты раз з марамі аб каханні – развітанне з мінулым: “Твой светлы вобраз панясу я на жыцці...”. Вынікам развіцця гэтага захаплення можна лічыць пачуццё ўдзячнасці, дабраславенне таму, што адбываецца “на ўсходзе дня”, таго, што “гадамі ў сэрцы заглушыць” будзе яшчэ немагчыма, цяжка, але што дазволіць “позна вечарам на захадзе ўзысці” і ўга што верыць паэт. Мабыць, трэба так уладкаваць сваё жыццё, так успрымаць тое, што адбываецца ў ім, каб дабраслаўляць пражытае і перажытае, каб і сумныя моманты заззялі, сагрэлі, адухатварылі наступны твой лёс, астатняе жыццё.

Так матыў “бывай” перараствае-перапляўляецца ў матыў дабраславення – каханай, пачуцця, жыцця...

Абуджаная сэрцам.

Паэт узнаўляе вандрэўны матыў сусветнага мастацтва – матыў судакранання як спосаб ажыўлення, адухатварэння нечага. Беатрычэ глядзіць у вочы Дантэ – і, атрымліваючы незвычайную энергію, герой “Боскай камедыі” аглядае прасторы Нябеснага Рая. На карціне Мікеланджэла “Стварэнне свету” Саваоф працягвае руку насустрач першаму чалавеку, і вось-вось да яе дакранецца рука Адама. З гэтым судакрананнем адбудзецца найважнейшае – адухаўленне чалавека, наданне яму жыцця, і значыць, “вобразу і падабенства” да Бога. Максім Танк у вершы “Пігмаліён” інтэрпрэтуе сюжэт старагрэчаскага міфа. Яго лірычны герой адказвае: “Чакай! / Яшчэ разцом прайду я, / Яшчэ распраўлю валасоў брую. / І ты пабачыш наяву жывую”. Ён імкнецца яшчэ раз дакрануцца да свайго стварэння – і дакрануцца так, каб гэтым апошнім дотыкам ператварыць нежывое – у жывое, надаць створанаму яго рукамі сапраўднае жыццё: “Глядзі! Скідае туніку сваю” [8, с. 59].

Дакрананне, судакрананне як скразны матыў класічнага мастацтва з’яўляецца перадумоваю ажыўлення героя, чалавека або рэчы. А. Куляшоў прыгадвае гэты матыў – і перайначвае яго. Яго абуджанасць – няспраўджаная! Першы радок змяшчае паведамленне пра тое, што няспраўдзілася ў жыцці і ў мастацкім свеце верша! Каханая – не абудзілася. Яна, наадварот, кінула “суровы позірк” і –

пайшла! Яна – не кахае. У рэальным свеце Беатрычэ не кахала Дантэ, Лаўра – Петрарку... Абуджанасць няспраўджанаю мараю, як і матыў непадзеленага каханья, – таксама з шэрагу скразных у класічнай спадчыне.

Штуршком да напісання вершаў, асноваю творчасці выступае каханне без адказу. Так, аўтар рамана “Пакуты маладога Вертэра” І.В. Гётэ, прызнаваўся, што напісаў “Вертэра”, каб не стаць ім самім, маючы на ўвазе гісторыю свайго каханья пад час праходжання практыкі ў Вецлары. Гэтая думка Гётэ сведчыць пра наяўнасць сублимацыі, пераразмеркавання адмоўных афектаў і іх замены на станоўчыя. Няспраўджанае, немагчымае, што можа стаць перадумоваю трагедыі, разбурэння, смерці чалавека, пераплаўляецца ў творчасць, набывае форму высокай літаратуры – класікі.

Паэтычная творчасць выступае як сублимацыя інстынктаў, пачуццяў...

Калі гэта высокія пачуцці, узнікае натхненне – подых, які дае жыццё...

Калі ўзнікае натхненне, адбываецца судакрананне – і прыходзяць вершы...

Калі прыходзяць вершы – адбываецца нараджэнне...

Менавіта гэты вобраз няспраўджанага, не здзейсненага ў жыцці лірычнага героя каханья сведчыць пра асаблівы талент Куляшова, пра непадпарадкаванасць творчай думкі лагічнаму мысленню, пра палёт мары за далягляды рэальнага свету.

“Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая...” пераплаўляецца ў іншы варыянт першага радка апошняй страфы: “Абуджаная ў сэрцы, дарагая...”

Галоўная выснова верша, якая вырастае на глебе гэтага матыву – матыву судакранання, – гэта **ідэя абуджэння каханнем, азоранасці, асвечанасці чалавека, які кахае.**

Дарагая. Каханая паэта – “дарагая”, “любая”, “маўклівая”, “пайшла... світальнай зоркай”, “Алеся”, “смулявая, каханая”. І – заключнае, выніковае, як падагульненне: “Твой светлы вобраз панясу я па жыцці...”

У лірычнай прасторы верша адбываецца пераход ад вобраза адзінай каханай (“дарагая”, “любая”, “маўклівая”), да загадкава-сімвалічнай “світальнай зоркі”, і напрыканцы – да згадвання сапраўднага імя: “Алеся”... Паэтычная градацыя ўзнікае пры спалучэнні дзвюх традыцый: адна з іх ідзе ад сімвалікі паэзіі як віду мастацкага слова, другая – ад сувязі “паэзіі і прозы”, паэзіі і жыцця. Сімваліка імя каханай – адметнасць паэзіі, пачынаючы са старажытнай Грэцыі (так, колькасць літар у імені рэальнай жанчыны павінна была адпавядаць колькасці літар мастацкага вобраза, створанага паэтам: Клодыя – Лесбія...). У Сярэднявеччы выкарыстоўваецца сімваліка лічбаў і колераў: “Яна была дзявяткай, і дзявятка была ёю самою” [4, с. 38], – піша Дантэ пра Беатрычэ. Анета... Лілі... Лота... Ліда... – шмат каханых у мастацкім свеце Гётэ, але вяршынным назавем радок, дзе ўзнаўляецца вечны вобраз каханья. Так, убачыўшы Алену Спартанскую, Фаўст усклічае: “Какой в меня поток сиянья хлынул” [3, с. 389].

Самая галоўная думка твора А. Куляшова: “Твой светлы вобраз панясу я па жыцці...”, – сімвалізуе пераход ад суму да надзеі, ад смутку – да радасці, ад расчаравання і ростані – да абуджэння найлепшага ў душы...

Верш “Бывай...”, такім чынам, выступае як паэтычнае крэда А. Куляшова. Папершае, у ім гучыць **ідэя абуджэння каханнем, азоранасці, асвечанасці чалавека, які кахае**; па-другое, назіраецца **пераход ад суму да надзеі, ад смутку**

– да радасці, ад расчаравання і ростані – да абуджэння найлепшага ў душы; па-трэцяе, матыў “бывай” перарастае-перапляўляецца ў матыў дабраславення – каханай, пачуцця, жыцця...

І ўсё гэта становіцца асноваю творчасці і фундаментальным падмуркам мастацтва – перадумоваю ўваходжання-узыходжання паэта на вяршыні Парнаса.

Літаратура:

1. Багдановіч, М.А. Поўны збор твораў : у 3 т. / М.А. Багдановіч ; Акад. навук Беларусі, Ін-т літ. ; рэдкал.: В.В. Зуёнак [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1995. – Т. 1 / рэд. А.А. Лойка. – 1992. – 751 с. ; Т. 2. – 1993. – 600 с.
2. Бёрнс, Р. Вам слова, Джон Ячмень! : выбраная лірыка / Р. Бёрнс; пер. Я. Семяжона. – Мінск : Маст. літ., 1983. – 125 с.
3. Гете, И.В. Собрание сочинений : пер. с нем. : в 10 т. / И.В. Гете ; сост. Н. Вильмонт, Б. Сучков ; под общ. ред. Н. Вильмонта, Б. Сучкова, А. Аникста. – М. : Худож. лит., 1976. – Т. 2 : Фауст : трагедия. – 509 с.
4. Данте, А. Новая жизнь / А. Данте ; пер. с итал. А. Эфроса. – М. : Худож. лит., 1985. – 168 с.
5. Куляшоў, А. Крылы : Лірыка 1927 – 1977/ А. Куляшоў ; прадм. П. Панчанкі. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 271 с.
6. Мюэ, С. Бремя страстей человеческих / С. Мюэ. – Минск : Маст. літ., 1988. – 638 с.
7. По, Э.А. Стихотворения : Сборник / Э.А. По; сост. Е.К. Нестерова/На англ. яз. с параллельным русским текстом. – М. : Радуга, 1988. – 414 с.
8. Танк, М. «Мне пару крыл дало юнацтва...» : выбр. лірыка / М.Танк ; уклад. В. Рагойшы. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479 с.
9. Шэкспір, У. Санеты. Трагедыі : пер. з англ. / У. Шэкспір ; уклад., прадм. і камент. В. Небышынца. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 479 с.
10. Shakespeare, W. The works of William Shakespeare / W. Shakespeare. – London : Macmillan a. Co, 1911. – 1210 p.